

Leersia oryzoides (L.) Swartz (Rijstgras) in het winterbed van de Maas

Ruud Beringen & Baudewijn Odé (Stichting FLORON, Postbus 9514, 2300 RA Leiden)

Leersia oryzoides (L.) Swartz (Cut-grass) in the winter bed of the river Meuse

While monitoring riverbank vegetation, *Leersia oryzoides* was recorded this year in eleven 1km-squares in inundation area's along the river Meuse. In 1994 and 1995 this grass was also observed at several new locations in the valley of this river in the Province Limburg.^{2 3 4} The supposition that the decline of this species is less severe than assumed² is confirmed by these new findings. In some 1km-squares at the lower course of the river where *L. oryzoides* was last recorded before 1950, it appeared to be still present along ditches. Probably *L. oryzoides* is less abundant than before 1950 and therefore overlooked. In the Province Limburg new suitable habitats for *L. oryzoides* were created due to gravel production. In this Province it is mostly found in open initial vegetations on shallow silty margins of lakes formed after gravel extraction. *Leersia oryzoides* is seldom found here at more natural sites like riverbanks.

Inleiding

Tot voor kort werd aangenomen dat Rijstgras (*Leersia oryzoides*) in Nederland een zeer sterk bedreigde soort was. De soort is op de Rode Lijst ingedeeld bij categorie 1.¹ In de periode 1990–1995 is Rijstgras echter op verschillende plaatsen gevonden en de soort blijkt niet zo zeldzaam als eerst gedacht werd.^{2 3 4}

Bij het inventariseren van kilometerhokken in het winterbed van de Maas ten behoeve van het Meetnet Oevers Zoete Rijkswateren is Rijstgras door ons in 11 van de 31 langs de Maas geïnventariseerde kilometerhokken waargenomen. Hieronder een verslag van onze ervaringen met het vinden en herkennen van deze soort. Alle kilometerhokken waar Rijstgras na 1975 in het riviereengebied is aangetroffen worden weergegeven op een verspreidingskaartje (Fig. 1).

Vindplaatsen langs Bergse- en Afgedamde Maas

Rijstgras werd door ons dit veldseizoen voor het eerst begin juli waargenomen in de Gansoioense uiterwaard. De tweede auteur had Rijstgras in 1989 al eens bloeiend in dit gebied aangetroffen, dus wisten we ongeveer op welke plekken we moesten uitkijken. Behalve in de Gansoioensche uiterwaard werd de soort door ons ook in de Capelsche- en Overdiepse uiterwaard aangetroffen. In totaal werd de soort in 4 km-hokken in uiterwaarden langs de Bergse Maas gevonden. Veel groeiplaatsen lagen aan op het zuiden geëxponeerde, door vee ingetrapt slootkanten, maar ook komt de soort voor op vrij hoge, steile sloottaluds langs akkers en graslanden. In dit gebied wordt Rijstgras vergezeld door allerlei doodgewone soorten als Rietgras (*Phalaris arundinacea*), Liesgras (*Glyceria maxima*), Kweek (*Elytrigia repens*) en Grote brandnetel (*Urtica dioica*); vegetaties waar je als florist meestal met een grote boog omheen loopt omdat er toch niks te halen valt.

In niet bloeiende toestand (begin juli!) viel Rijstgras in deze uiterwaarden het meest op door de lichtgroene/geelgroene kleur. Nadere herkenning vindt plaats door voelen; dun en slap blad dat toch zeer ruw aanvoelt. Na het plukken van een spruit kan definitieve determinatie plaatsvinden door te letten op het zeer karakteristieke, door twee groene tandvormige 'uitgroeiingen' van de bladschede begrensd, witvliezige tongetje⁵ en de behaarde knopen. Opvallend is dat het blad binnen enkele minuten na het plukken al verlept is. Rijstgras groeit dan ook alleen op nooit uitdrogende plaatsen.

Langs de Afgedamde Maas is Rijstgras aangetroffen op een slijkige oever van een klei-/zandwinningsplas bij Aalst. De soort groeit hier samen met o.a. Slijkgroen (*Limosella aquatica*), Witte waterkers (*Rorippa nasturtium-aquaticum*), Greppelrus (*Juncus bufonius*), Moeraszuring (*Rumex palustris*) en Goudzuring (*R. maritima*).

De vindplaatsen langs de Bergsche Maas en de Afgedamde Maas liggen in een gebied (Land van Heusden en Altena, de polders langs de Maas ten noorden van de lijn Oosterhout-Waalwijk-Heusden) waar Rijstgras voor 1950 in een tiental uurhokken is aangetroffen.⁶ Ook de vindplaatsen in een polder ten noorden van Oosterhout, waar de soort in 1994 bij de provinciale vegetatiekartering in Noord-Brabant werd aangetroffen, liggen in dit gebied.

Vindplaatsen langs de Maas in Zuid- en Midden Limburg

Tijdens de eerste inventarisatieronde langs de Maas is Rijstgras door ons alleen langs de Bergsche- en de Afgedamde Maas aangetroffen. Vanaf begin september zijn de meeste langs de Maas geïnventariseerde hokken herbezocht. Bij deze herbezoeken is vooral aandacht besteed aan in het najaar droogvallende slijkige strandjes, met het oog op daar eventueel voorkomende laatkiemende éénjarige soorten als Bruin cyper-

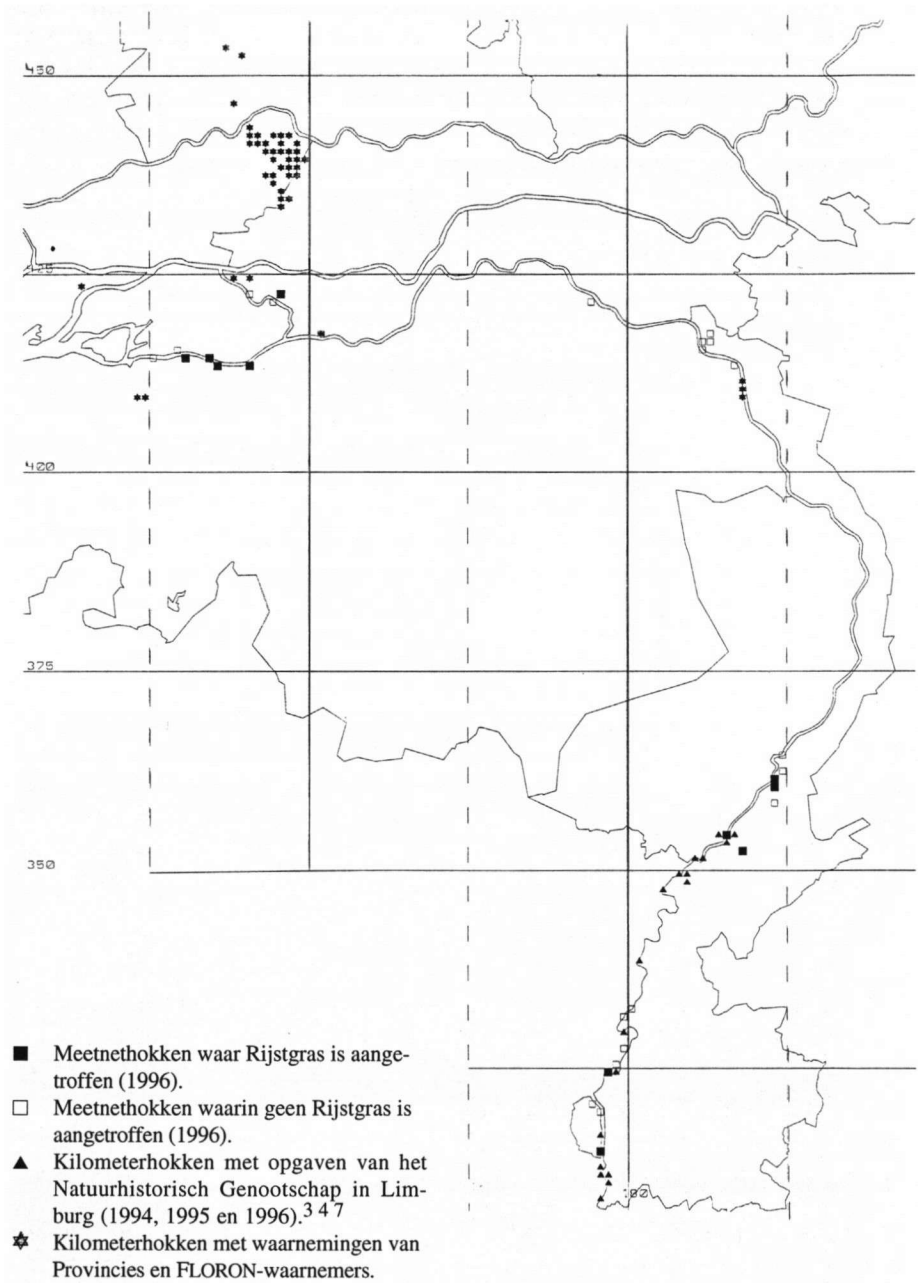

Fig. 1. Kilometerhokken in het rivierengebied waar *Leersia oryzoides* na 1975 is aangetroffen.

gras (*Cyperus fuscus*), Slijkgroen, Naaldwaterbies (*Eleocharis acicularis*) etc. Tijdens deze herbezoeken was ons zoekbeeld dan ook vooral afgestemd op het vinden van deze soorten. Op één van de eerste dagen van de herbezoeken hadden we langs een Maasplas bij Osen succes. Langs een oever, waar tijdens het eerste bezoek nog niet veel bijzonders stond, troffen we veel Naaldwaterbies en Bruin Cypergras aan. Aan het eind van de middag merkte één van ons terloops op dat het wel leuk zou zijn als we langs de Limburgse Maas ook nog Rijstgras zouden vinden. De ander ging nog even terug om een foto van Bruin Cypergras (zie Fig. 2) te maken. Bij het scherpstellen ontwaarde hij in de Зоeker een gras dat bij nadere beschouwing een pol ..., jawel Rijstgras, bleek te zijn. Met een bijgesteld zoekbeeld hebben we de oever nog eens afgelopen. Ongelooflijk, hoe wat je vindt bepaald wordt door het zoekbeeld dat je hebt. Wat we eerst voor vegetatieve spruiten van Rietgras of Hanenpoot (*Echinochloa crus-galli*) hadden aangezien, bleek Rijstgras te zijn. En niet zo weinig ook. In deze pioniervegetaties op slijkige strandjes wordt Rijstgras vergezeld door soorten als o.a. Knikkend tandzaad (*Bidens cernua*), Beekpunge (*Veronica beccabunga*), Rode waterereprijs (*Veronica catenata*), Gewone waterbies (*Eleocharis palustris*), Greppelrus, Grote waterweegbree (*Alisma plantago-aquatica*), Hanenpoot en Bezemkruiskruid (*Senecio inaequidens*).

De soort heeft in dit biotoop een andere verschijningsvorm dan in slootkanten. Rijstgras vormt hier losse pollen met liggend-opstijgende stengels. Verder is de kleur hier niet licht- tot geelgroen, maar donkerder. De planten bloeien wel maar de pluimen komen amper uit de bladscheden. Zeer karakteristiek is dan de in een vlagblad eindigende stengel (Fig. 2). In de nazomer zijn spruiten Rijstgras het best tussen de overige vegetatie te onderscheiden door op dit kenmerk te letten. Met ons bijgestelde

Fig. 2. *Leersia oryzoides* op slijkige oever langs Maasplas temidden van Bruin Cypergras en Naaldwaterbies. De in een vlagblad eindigende stengels zijn goed te zien.

zoekbeeld ging het daarna snel. Op bijna iedere locatie waarvan we vermoedden dat Rijstgras er wel eens zou kunnen staan (slikkige oevers met o.a. Knikkend tandzaad en Beekpunge) is de soort inderdaad aangetroffen. Behalve in pioniervegetaties is de soort langs de Maasplassen ook aangetroffen in oevervegetaties met Scherpe zegge (*Carex acuta*), Rietgras en Liesgras. In deze hoge vegetaties bereikt Rijstgras een aanzienlijke hoogte. Steunend op de overige vegetatie – door het ruwe bladoppervlak en de ruwe bladscheden blijft Rijstgras uitstekend hangen! – bereiken sommige stengels al gauw een hoogte van 1,5 meter. Opvallend is dat juist deze hoge stengels volledig ontplooide bloeipluimen hebben; de lage planten in de pioniervegetaties bloeien meestal cleistogaam.

Alleen bij Linne is Rijstgras direct langs de Maasoever aangetroffen. Enkele exemplaren groeiden hier op een op het zuiden geëxponeerd, slikkig strandje in een binnebocht. Behalve langs oevers van Maasplassen en sloten die in open verbinding staan met de Maas is de soort ook aangetroffen langs van de Maas geïsoleerde plassen en plasjes (Itteren en Einde). Hier wordt Rijstgras o.a. vergezeld door soorten als Bruin Cypergras, Borstelbies (*Isolepis setacea*), Getand Vlotgras (*Glyceria declinata*) en Rosse vossenstaart (*Alopecurus aequalis*).

Onze indruk is dat Rijstgras weinig of niet voorkomt op de grindrijke oevers van de hoofdbedding van de Grensmaas. De soort is vooral aangetroffen op slikrijke oevers langs stilstaande of zwakstromende wateren in de gestuwde gedeelten ten zuiden van Borgharen en ten zuiden van Osen (Fig. 1).

Discussie en conclusie

De recente vondsten van de soort langs de Maas geven aan dat de soort niet alleen binnebochten in het rivierengebied, maar ook in het winterbed van rivieren voor kan komen. Sinds 1975 is Rijstgras nu bekend uit 41 uurhokken en 89 km-hokken (FLORBASE-2a, met recente aanvullingen). Bij een herziening van de Rode Lijst zal de soort vermoedelijk wel niet meer in de hoogste bedreigings-categorie terecht komen.

Het vermoeden dat de tijdelijke achteruitgang van Rijstgras minder dramatisch is geweest dan werd verondersteld lijkt bevestigd te worden door de recente vondsten. Het is moeilijk te achterhalen of de recente toename van vindplaatsen veroorzaakt wordt door een werkelijke vooruitgang of door een inventarisatie-effect. Waarschijnlijk spelen beide factoren een rol. Enerzijds blijkt de soort nog voor te komen in hokken waarvan tot voor kort alleen waarnemingen van voor 1950 bekend waren. Mogelijk komt Rijstgras in deze hokken minder abundant voor zodat ze alleen bij intensieve inventarisaties aangetroffen wordt. Anderzijds blijkt de soort zich te kunnen vestigen in nieuw ontstane pionier-milieu's. Eind vijftiger jaren verscheen de soort in het pas drooggevalen Oostelijk Flevoland.⁶ Hier schijnt het inmiddels weer verdwenen te zijn. Door ons is de soort veel aangetroffen in pioniervegetaties langs Maasplassen. Langs de Maas in Limburg is waarschijnlijk sprake van een echte uitbreiding door toename van geschikte biotopen. Mogelijk geeft het Meetnet in de toekomst uitsluitsel over de trends in de aantalsontwikkeling van Rijstgras.

1. E.J. Weeda, R. van der Meijden & P.A. Bakker, 1990. FLORON-Rode Lijst 1990. *Gorteria* 16: 2–26.

2. D. Kerkhof & H. Duistermaat, 1995. Rijstgras [*Leersia oryzoides* (L.) Swartz] in het Midden-nederlandse rivierengebied. *Gorteria* 21: 77–86.
3. G. Kurstjens, F. Schepers & B. bij de Vaate, 1995. Ontwikkeling van de flora en fauna in het zuidelijk Maasdal. *Natuurh. Maandbl.* 84: 135–166.
4. G. Kurstjens, 1996. Adventieven, inburgerende soorten en bijzondere vondsten van planten in het zuidelijk Maasdal in 1995. *Natuurh. Maandbl.* 85: 163–167.
5. R. van der Meijden, 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22: 547, fig. 9a. Groningen.
6. P. Heukels, 1985. *Leersia oryzoides* (L.) Swartz. In: J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), *Atlas van de Nederlandse Flora* 2: 191. Utrecht.
7. Schriftelijke mededeling G. Kurstjens.